

Мамытканов Советбек Асангазиевичтин 03.02.13- Топурак таануу адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окмуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган **“Ысык- Көл ойдуңунун топурактарынын мониторинги жана анын илимий- практикалык мааниси”** диссертациялык ишине илимий жетекчисинин

ПИКИРИ

Дыйканчылыкта пайдаланылган (сугат жана кайракы айдоолор) топурактардын асылдуулугу төмөндөп, арыктап жана деградацияга учурашынан айыл-чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгү азайып, продукциянын сапаты начарлаганын коомчулугубуз билишет. Анын негизги себеби болуп, дыйканчылык жүргүзүүдө илимий негизде сунушталган агротехнологиялар одоно бузуганында жана топурак коргоочу инновациялык дыйанчылык жүргүзүү системасы өндүрүшкө киргизиле электиги, эсептелет.

Арыктаган топурактардан дыйкандар аз көлөмдөгү жана сапаты начар түшүм алышкандыктан, чарбалардын финансылык абалы начарлап жатат жана мындай жагдай өлкөбүздүн азык түлүк коопсуздугуна терс таасирин тийгизүүдө. Ошондуктан дыйканчылыкта пайдаланылган топурактардын деградацияга учуроо деңгээлин билүү үчүн мониторинг жүргүзүү менен топурактын күрдүүлүгүн көтөрүүчү комплекстүү иш чараларды иштеп чыгуу, актуалдуу маселе болуп саналат.

С.А.Мамыткановдун илимий иши ушул актуалдуу маселени изилдөөгө арналган жана атайын мамлекеттик программанын алкагында жүргүзүлгөн.

Диссертациянын максаты: Ысык- Көл областындагы жер фондусунун басымдуу бөлүгүн түзгөн тоолуу- өрөөндөгү ачык коңур топурактардын экологиялык абалына мониторинг жүргүзүп, күрдүүлүгүнө баа берүү жана аларды талдап анализдөөнүн негизинде топурактардын күрдүүлүгүн, өндүрүү жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга багытталган уюштуруу жана агротехникалык иш- чараларды өндүрүшкө сунуштоо болуп эсептелет.

Ал аты аталган топурактарда мониторинг жүргүзүү багытында алынган илимий жыйынтыктар менен фонддук материалдарды камтыган мониторинг базасын максатка ылайык пайдаланууга жетишкен.

Изилдөө ишинин тактыгы менен ишенимдүүлүгү талаа тажрыйбаларында алынган илимий материалдар жана жыйынтыктар менен тастыкталган.

Ошондой эле пайдаланылган илимий маалыматтардын зор көлөмү лабораториялык изилдөөлөрдөн алынган материалдар менен далилденген.

Анын диссертациялык ишинде жер ресурстары боюнча топтолгон фонддук материалдар жана автордун атайын стационарларда жүргүзгөн илимий тажрыйбасынан алынган жыйынтыктар менен айкалыштырылып, максатка ылайык колдонулган.

С.А. Мамыткановдун айдоо жерлердин сапатык касиетиндеги өзгөрүүлөргө системалуу талдоо жүргүзүүсү, ачык коңур топурактардын жалпы курамында кандай өзгөрүүлөр болуп жаткандыгын билүүгө мүмкүнчүлүк берген жана алардын жардамы менен ал топурак күрдүүлүгүнүн өзгөрүшүнө прогноз бере алган.

Анын мындай топурак күрдүүлүгүн прогноздоп, мониторинг жүргүзүү боюнча жасаган илимий иши Кыргыз Республикасында биринчи жолу жүргүзүлгөнүн баса белгилей кетким келет.

Автор изилдөө жүргүзгөн топурактарда (10 жыл аралыгында) гумустун саны айдоо катмарында 28 % ке, айдоо астындагы катмарда 17,3 % төмөндөгөндүгү аныкталган.

Бирок, дың жерлердеги окшош топурактарда гумустун саны төмөндөгөн эмес жана көп жылдык чанактуу чөптөрдүн талаасында акырындан калыбына келиши байкалат.

Ошол эле учурда, гумустун азайышы картофелди бир талаада кайталап өстүргөн (монокультура) талааларда тез темпте жүргөн.

Мындай көрүнүш, айдоо топурактарына жылыга аз сандагы өсүмдүк массасынын түшүшү жана ошонун кесепетинен топурактын органикалык затынын азайышы менен түшүндүрүлөт.

Айдоо топурактарындагы гумустун санынын төмөндөшү жалпы азот, фосфор, калий элементтеринин азайышы менен коштолуп жүргөн.

Топурак күрдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүнүн мындай начарлашы дыйканчылык системасынын одоно бузулушу, өзгөчө жер семиртичтердин өтө аз берилиши жана өсүмдүк калдыктарынын топуракта аз калтырылышы негизги себеп болгонун, жүргүзүлгөн мониторинг ырастаган.

Анын диссертациялык ишинде көрсөтүлгөн, ачык коңур топурактардагы минералдык жана органикалык заттардын белгилүү бир өлчөмүнүн азайышы, ошондой эле эрозия процессинин күчөп жүрүшү менен коштолгонун ырастайт жана алардын кесепетинен гумус жана жалпы топурак катмарынын калыңдыгы жукарып, азайгандыгын жана майда топурак бөлүкчөлөрүнүн эрозиянын кесепетинен жуулуп кеткенин байкоого болот.

Жогоруда айтылган деградация процессинин натыйжасында айдоо топурактарынын суу-физикалык касиеттери (көпшөктүүлүгү, суу өткөрүмдүүлүгү ж. б.) кескин түрдө начарлап, топурактын сууну сиңирип жана кармап калуу жөндөмдүүлүгү начарлаган.

Ачык коңур топурактардагы гумустун санынын төмөндөшү менен бонитеттик баллдар да 71 ден 57 баллга чейин төмөндөйт жана мындай бонитет айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгү 33,3 ц/га өлчөмдөн 26,7 ц/га чейин төмөндөшү күтүлүшү тууралуу прогноз бере алат.

Традициялык технологияда дыйканчылыкты жүргүзүүдөгү бүгүнкү күндө өкүм сүргөн мындай терс көрүнүш жана топурактын арыктаганынан кабар берген жагымсыз жагдай, Ысык- Көл ойдуңундагы ачык коңур топурактар тараган аймактарда тез арада топурак коргоочу дыйканчылык системасын киргизүүнү талап кылат.

Автор тарабынан алынган баалуу илимий материалдар, Кыргызстандын дыйканчылыгында пайдаланылган бардык топурак типтеринде мониторинг жүргүзүү боюнча белгиленген иш чаралар мезгилдин койгон актуалдуу талабы экендигинен кабар берет. Мындай малекеттик денгээлдеги жүргүзүлүүчү зор масштабдуу илимий иштерди жүзөгө ашырууда Топурак таануу Кыргыз илим изилдөө институтун реанимациялап, калыбына келтирүү керектиги ачык-айкын көрүнүп турат

С.А. Мамыткановдун мониторинг жүргүзүү боюнча топтогон мол тажрыйбасы менен ишмердүүлүгү республикабыздын долбоорлоо мекемелеринде үзүрлүү эмгектенген мезгилде ачык айкын көрүнгөн жана анын ушул тармакта иштеп калыптанган бай тажрыйбалуу адис экендигин ырастайт.

Ал өлкөбүздүн топурактарын изилдөө жана мониторинг жүргүзүү боюнча иштелип чыккан жоболор менен мыйзамдардын авторлорунун тобунда активдүү иштеген жана аларды иш жүзүнө ашырууда үзүрлүү эмгектенген.

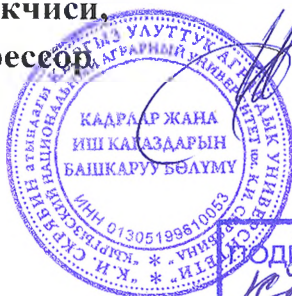
Анын топурак таануу жана изилдөө багытындагы илимий эрудициясын эске алышкан эл аралык долбоорлор аны эксперт катарында ишке активдүү тартып келишет.

Анын илимий иштеринин жыйынтыктары көптөгөн эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда апробацияланган жана илимий журналдарда 16 макаласы жарык көргөн.

С.А. Мамытканов илимий чөйрөдө көп жылдар бою иштеп топтогон илимий жана практикалык эмгеги менен эрудициясы, келечекте Кыргызстандын топурак таануу жана агрономия илиминде жана билим берүү тармагында зор кызмат өтөрү талашсыз.

Диссертацияда бардык келтирилген олуттуу илимий маалыматтар жана колдонулган изилдөө методикалары боюнча Мамытканов Советбек Асангазиевичтин “Ысык- Көл ойдуңундагы топурактардын мониторинги жана анын илимий- практикалык мааниси” атындагы диссертациялык иши 03.02.13- Топурак таануу адистигине туура келет жана ушул адистик боюнча диссертациялык кенеште коргоого сунуштаймын.

Илимий жетекчиси,
а.ч.и.д., профессор

Карбаев Н.А.

8 январь 2021 жыл

Подпись Карбаев Н.А.
Көл Төлөбасови
Таштоктой заверяю.
Нач. отдела кадров
"08" 01 2021 г.